

Pešková, Dagmar

"Intelektualistické" pojetí hodnot Karla Engliše : příspěvek k dějinám české filozofie u příležitosti 140. výročí narození prof. JUDr. Karla Engliše, prvního rektora Masarykovy univerzity

Studia philosophica. 2020, vol. 67, iss. 2, pp. 65-70

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPh2020-2-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143635>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„Intelektualistické“ pojetí hodnot Karla Engliše

Příspěvek k dějinám české filozofie u příležitosti
140. výročí narození prof. JUDr. Karla Engliše, prvního
rektora Masarykovy univerzity

Karel Engliš's "Intellectualist" Concept of Value

A Contribution to the History of Czech Philosophy at the Occasion
of the 140th Anniversary of the Birth of Karel Engliš – the First Rector
of Masaryk University

Dagmar Pešková

Esej se zabývá filosofickým konceptem hodnot a hodnocení v díle Karla Engliše (1880–1961). Ve svých studiích rozvíjí tento filosof–ekonom svou teleologickou koncepci, v rámci které chápe všechny činy subjektu jako prostředek k jistému cíli (*telos*). Hodnota je v jeho pojetí kvantitativně určenou kvalitou. Hodnocení pojímá jako kognitivní proces, jenž vede k jistému druhu vědění. Na půdě své teleologické koncepce definuje také pojmy krásy, dobrosti, morality nebo svobody.

Docent Jiří Gabriel, brněnský filozof, který v letošním roce slaví významné jubileum, se nesmazatelně zapsal do českého filozofického myšlení především svojí neutuchající činností v oblasti dějin české filozofie. V dnešní době, kdy nezdídko zavládne určitý ahistorismus vyznačující se snahou uplatňovat současné morální normy na osobnosti a dobu, kdy takové standardy neexistovaly,¹ je to činnost nesmírně záslužná, neboť nám zprostředkovává myšlenkové prostředí, které může být zdrojem různých podnětů pro současnost, ať už pro svoji

1 KAŠPAR, L. Svatých už zůstalo..., s. 23.

formu či obsah. Práce docenta Jiřího Gabriela se mi stala inspirací pro napsání pojednání o filozofii hodnot v díle Karla Engliše.

* * *

Karel Engliš (1880–1961) vstoupil na půdu české filozofie jako ekonom, je- muž se podařilo jako jedinému představiteli ekonomické teorie v Českoslo- vensku v období mezi dvěma světovými válkami vytvořit vlastní economic- kou školu. Celá jeho národohospodářská teorie vycházela z teleologického přístupu, který byl charakteristický tím, že posuzoval účelovost chování všech ekonomických subjektů. Jen pohled přes subjekty (ne subjektivní) na eko- nomické dění podle něj umožňuje porozumět tomuto dění a je základním předpokladem racionálního řízení národního hospodářství. V ústředí jeho zájmu přitom stál pojem hodnoty – ústřední pojem každého hospodářské- ho myšlení. Engliš cítil silnou potřebu tento pojem ujasnit a vymezit. Od národohospodářské hodnoty se dostal až k obecnému definování hodnot a hodnocení, a ačkoliv sám sebe nikdy nepovažoval za prvoplánového filozofa, podařilo se mu v jeho dílech vytvořit takovou koncepci hodnot a hodnocení, která je v české axiologické literatuře v meziválečném období považována za nejpropracovanější.² Axiologickou problematikou se zabývá v práci *Teleologie jako forma vědeckého poznání* (1930), v diskusním příspěvku *Horror finalitatis – Poznámky k logice Josefa Tvrdeho* (1938), v knize *Malá logika* (1946), jejíž jedna část vyšla pod názvem *Teorie hodnoty a hodnocení* (1947), a v souborném díle *Věčné ideály lidstva*, které vyšlo v roce 1992.

Filozofickým základem Englišovy koncepce hodnot a hodnocení je Kantův criticismus, podle něhož vjemy, představy a pojmy neodrážejí a nereprodu- kují skutečnost, nýbrž skutečnost je nám dána jako naše smyslové a myšlen- kové výtvořky vzniklé ze spolupůsobení vnějšího světa, speciálně „věci o sobě“ a naší poznávací schopnosti. Podle Engliše

existence není v dějích, předmětech atd., jest v našem způsobu, jak se na ně dívá- me. Jest formou našeho způsobu myšlení.³

Zatímco se ale Kant zabýval jen dvěma formami poznání – světem, jaký prostě „je“ (tedy příčinně určený), a světem, „jaký má být“, dospěl Engliš ještě k formě třetí: svět, jaký „je chtěn“.

2 GABRIEL, J. *Filozofie Josefa Tvrdeho...*, s. 80.

3 ENGLIŠ, K. *Malá logika...*, s. 39.

Podle toho rozeznává formu ontologickou, která spatřuje a hledá kauzální souvislosti mezi jevy.

Díváme-li se tímto řádem na skutečnost, přírodu, nevidíme nic užitečného a škodlivého, nic dobrého nebo zlého, nevidíme také žádného subjektu.⁴

Dále pak formu teleologickou, která spatřuje a hledá účelové souvislosti. Při tomto pohledu na skutečnost se teprve ukáže užitečnost, škodlivost, dobro a zlo. Je to tedy pohled na skutečnost z hlediska lidských zájmů. Podle Engliše se lze na každou skutečnost dívat teleologicky, ale musíme vždy domyslet pořádkový účel a pořádkový subjekt. V tomto smyslu se lze i na celou přírodu dívat jako na řád, k tomu je ovšem nutná myšlenková konstrukce „vesmírného subjektu“ neboli „bodu přičitatelnosti“. Poslední formou myšlení je forma normologická, která spatřuje a hledá vztahy mezi normami a povinnostními subjekty.

Je to pohled poslušnostního subjektu, který se dívá na cizí vůli a cizí účelovost, jíž se podrobuje a jíž je poslušen.⁵

Každý z uvedených tří způsobů nazírání skutečnosti se promítá v pozorovaném předmětu jako v určité kvalitě, která také zakládá jeho hodnotu. Jestliže tedy hodnota a hodnocení navazují na kvality hodnocených předmětů, je třeba podle logické různorodosti těchto kvalit třídit kvality i hodnoty na ontologické, teleologické a normologické. Přitom každá kvalita má několik stupňů. V souladu s těmito závěry Englišova definice hodnoty zní:

[H]odnota je kvalita kvantitativně určená.⁶

Velkou pozornost při svém výkladu hodnot a hodnocení věnuje Karel Engliš právě hodnocení. Vymezuje jej jako duševní aktivitu, k níž je třeba objektu, jeho kvality a míry jeho kvality, která je hodnotou. O povaze hodnocení uvádí, že je druhem souzení, a tudíž přičítání kvality (hodnoty) se děje soudem.

Hodnotící soudy, a tedy i poznávací, rozděluje Engliš na teoretické soudy, jimiž se zjišťuje kvalita a hodnota ontologická, jež nemá s našimi zájmy

4 *Tamtéž*, s. 40.

5 *Tamtéž*, s. 48–49.

6 ENGLIŠ, K. *Teorie hodnoty...*, s. 24.

nic společného, a praktické, což jsou soudy, jimiž zjišťujeme vztah k našim zájmům. Tyto soudy jsou obsahem teleologického a normologického hodnocení. A tak v protikladu k těm koncepcím obecné filozofie hodnot v té době, které vylučovaly hodnocení z oblasti poznání s poukazem na to, že se při něm účastní iracionální složky našeho vědomí, Engliš dovozuje, že i teleologické hodnocení, jež je soudem o vztahu hodnoceného předmětu ke „chtěnému“ účelu, je poznáváním určitého druhu.

Každý soud jest poznatkem; uvědomování si, jakou kvalitu a hodnotu mají předměty (děje atd.), jest poznatkem.⁷

Podívejme se, jak Engliš vymezuje „subjektivitu“ a „objektivitu“ hodnot. Proti těm interpretům axiologické problematiky, kteří subjektivitu hodnot vyvozují z přítomnosti citových a volních momentů, které se účastní jejich vzniku, klade Engliš jádro tohoto problému do otázky „sdělitelnosti“ obsahu „chtěného“ (postulátu). V případě, že obsah postulátu je sdělitelný pro ostatní, můžeme hovořit o objektivě hodnot a hodnocení. Ovšem v opačném případě jsou hodnoty a hodnocení subjektivní. Své pojetí hodnocení jako rozumového postihování prostředků k daným účelům považuje Engliš za adekvátní i při výkladu takových hodnot, jako je krásno, mravnost atd.

Karel Engliš byl nucen své pojetí hodnot a hodnocení obhajovat v mnoha diskuzích, jak s představiteli vlastní filozofické školy (Neubauer), tak také s představiteli jiných filozofických škol (Josef Tvrďý). Tyto diskuze byly podnětné pro všechny zúčastněné strany a zároveň inspirativní i pro ostatní filozofy, kteří se v té době zabývali axiologií a usilovali o formulování vlastní koncepce hodnot a hodnocení (Blahoslav Zbořil). Englišovo filozoficko-metodologické myšlení ovlivnilo v našem kulturním kontextu také teoretické koncepce strukturalizmu v druhé polovině 40. let 20. století (F. Vodička, částečně i J. Mukařovský), který proti jednostranným kauzalistickým přístupům kladl důraz i na funkční a teleologický výklad.

Ve svém souhrnném díle *Věčné ideály lidstva* se Engliš kromě jiného zabývá i problematikou dobra, mravnosti, možností morálky bez náboženství či svobody. Dobro podle něj neexistuje mimo člověka a při jeho vymezení stojí pevně na své půdě teleologického řádu myšlení.

7 Tamtéž, s. 25.

To, co je chtěno, žádoucí, a to, co má být, je dobro; to, co je nechťené, nežádoucí, a to, co nemá být, je zlo, špatné.⁸

Zároveň ovšem platí, že stejná skutečnost (předmět, děj) může být dobrem vzhledem k jednomu a zlem vzhledem k druhém účelu. Různost dobra (a zla) je dána účely, od nichž se odvíjí. Smyslem lidské existence je pak hledání nejvyššího dobra.

Hledající dobro (účel) nejvyšší, hledáme hodnotní ústředí pro veškerost našich jednání, abychom pochopili řád a pořádek ve skutečném lidském jednání.⁹

Podle Engliše člověk jako středobod hledání nejvyššího dobra může vystupovat buď tak, že je subjektem péče sám o sebe, nebo tak, že je předmětem cizí péče. V prvním případě je nejvyšším dobrem u člověka jeho subjektivní spokojenost, štěstí, „subjektivní blaho“. V druhém případě je nejvyšším dobrem to, aby byl člověk vychován v člověka nejlepších tělesných a duševních (intelektuálních a mravních) kvalit. Jedná se o ideál, který je zároveň nejvyšším účelem, o „objektivní blaho“. Toto nejvyšší dobro pak již není odvozeno ze žádného vyššího, pro které by byl jeho obsah prostředkem a potřebou. Engliš v této souvislosti pevně věří, že veškerý vývoj člověka směřuje k tomuto nejvyššímu dobru. Nezastupitelnou roli v tomto vývoji hraje stát, který považuje za „nejvyšší organizovaný stupeň společnosti“. S tím souvisí i odpověď na otázku, jestli je možná mimonáboženská morálka, jež u Engliše zní jednoznačně ano, ale důležitý význam má její odůvodnění a výchova, která se odehrává právě na půdě státu.

V otázce svobody člověka vychází Engliš z předpokladu, že člověk žije ve společnosti, ve státě. A jestliže mají být lidé maximálně svobodní, musí být nutně svoboda jednotlivce omezena do té míry, aby neničila svobodu druhých.

Podle Engliše my však tato omezení osobní svobody nepovažujeme za omezení jednak proto, že jejich účelem je maximalizace volnosti, a jednak proto, že jsme je na sebe vzali dobrovolně.

Tu vlastně prosazujeme svůj vlastní zájem (co nechceš, aby ti jiní činili, nečini ty jim) do života s druhými vedle sebe.¹⁰

8 ENGLIŠ, K. *Věčné ideály...*, s. 65.

9 *Tamtéž*, s. 69.

10 *Tamtéž*, s. 159.

Systém svobody v ekonomice je systém volné směny a demokracie v politice. Zároveň však Engliš uznává, že ideální vývoj v národě si žádá pomoc slabším. Stát tedy musí různými nástroji v zájmu této solidarity omezovat zvláště silnější a bohatší, aby pomáhali slabším. Pevně však věří, že pokud zůstává možnost svobody volby práce a podnikání, pokud zůstává svoboda myšlení a přesvědčení a jejich projevu, neznamenají tato solidární opatření popření ani osobní, ani politické svobody.

Karel Engliš je příkladem filozofa či filozofujícího ekonomy, který dokázal spojit svoji teorii s národohospodářskou praxí, jež mu v období mezi dvěma světovými válkami v mnohých případech dala za pravdu. Jeho filozofické state se vyznačují pečlivými definicemi a logickou koherentností, nepostrádají originální řešení dané problematiky, často se utvářely v diskuzi s ostatními filozofy a odrážejí myšlenkovou atmosféru doby, ve které vznikaly. Svých názorů se nevzdal ani po roce 1948, kdy byly jeho spisy vyřazeny z veřejných knihoven a jeho názory umlčovány.

Seznam použitých zdrojů:

ENGLIŠ, Karel. *Malá logika*. Praha: Melantrich 1947.

ENGLIŠ, Karel. *Teorie hodnoty a hodnocení*. Praha: Melantrich 1947.

ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad 1992.

GABRIEL, Jiří. *Filozofie Josefa Tvrdeho*. Brno: Masarykova univerzita 1982.

KAŠPAR, Lukáš. Svatých už zůstalo opravdu málo. *Téma*. 2020, 31, s. 23.

ŠMÍDOVÁ, Iva. *Život a dílo prof. JUDr. Karla Engliše*. Brno: Masarykova univerzita 1993.

VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. Boskovice: Albert 1993.

PhDr. Dagmar Pešková

Klvaňovo gymnázium a Střední zdravotnická škola Kyjov

Komenského 549, Kyjov

peskova@gymkyjov.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.